

مبانی فقهی حقوق کیفری

دو فصلنامه علمی - تخصصی مبانی فقهی حقوق اسلامی
سال ۱۴ • شماره ۱ • بهار و تابستان ۱۴۰۱ • شماره پیاپی ۲۹

مقاله پژوهشی

مبانی تکرار و تعدد جرم در جزای نقدی نسبی

ناصر حیدری^۱ رضا رنجبر^۲ رحیم وکیلزاده^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۰۶

چکیده

مجازات جزای نقدی نسبی (تناسبی یا متغیر) مطابق قسمت اخیر تبصره ۳ ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی و رای وحدت رویه شماره ۷۵۹ تاریخ ۱۳۹۶/۴/۲۰ هیات عمومی دیوان عالی کشور، تعزیر درجه هفت محسوب میشود. اگر جرائم مستوجب جزای نقدی نسبی، مختلف باشند برای هر یک، طبق بندهای ب و پ متناسب با ارزش موضوع جرم (مانند کالای قاچاق یا مواد مخدر) تعیین مجازات شده و اگر جرایم ارتكابی غیرمختلف و مشمول بند الف م ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی باشد، فقط یک مجازات و متناسب با میزان شدیدترین جرم ارتكابی و مجازات متعلق به آن تعیین خواهد شد. به طور عام احکام تکرار جرم مشمول جزای نقدی نسبی نمی‌گردد و این مجازات‌ها منصرف از حکم ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی است. در مواجهه با قوانین خاص (مانند قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) همان حکم قانون خاص ملاک عمل می‌باشد. برای مشارکت در جرائمی که مستوجب جزای نقدی نسبی است، طبق ماده ۱۲۵ قانون مجازات اسلامی، مجازات هر یک از شرکاء، مجازات فاعل مستقل (به نسبت مجموع موضوع جرم) بوده و صرفاً انتفاع مرتکب در زمان بررسی میزان انتساب رفتار اتهامی به مرتکب جهت احراز رفتار مشارکتی، مورد امعان نظر قرار می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها

مجازات، جزای نقدی، نسبی، تکرار، تعدد، جرم، جریمه، مشارکت.

۱. دانش‌آموخته دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، ایران.

۲. استادیار دانشکده حقوق و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، ایران.

۳. استادیار دانشکده حقوق و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، ایران.

مقدمه

اصل قانونی بودن مجازاتها که از اصول قانون اساسی می‌باشد، مقنن را ملزم به تعیین مجازات مشخص نسبت به رفتارهای مجرمانه می‌نماید؛ به عبارت دیگر پیش‌بینی واکنش‌های اجتماعی نسبت به اعمال مجرمانه توسط قانونگذار موجب تعیین مجازاتهای منحصر به فرد در قوانین مختلف مقرر گردیده که تعیین کلیات مجازات برای یک رفتار مجرمانه واحد توسط قانونگذار که تحت تاثیر عوامل مختلفی مانند میزان گستره زیانباری رفتار ابرازی و نتایج حاصل از آن، شدت اخلال در نظم اجتماعی، ملاحظات اجتماعی، سیاسی و... مقرر می‌شود؛ منتج به پدید آمدن قوانین متنوع کیفری و بنا بر قولی به تحقق حدود ۲۰۰۰ عنوان مجرمانه مستقل^۱ با مجازاتهای مختلف گردیده است. متعاقباً بر اساس قواعد ناظر بر جرایم واحد تعیین موردی ضمانت اجرا در مقابل رفتارهای مجرمانه برای مجرمین با تعیین مجازات یا اقدام تامینی اساساً به موجب حکم محکومیت دادگاه رسیدگی کننده واقع می‌گردد که این احکام و تصمیمات دادگاه نیز تابع محدودیت‌ها و قواعدی معین است که بر مبنای قانون تعیین می‌شود؛ به عبارت دیگر قانون کم و کیف اختیارات قاضی را در انتخاب و تعیین نوع و میزان اقدام واکنش کیفری نسبت به جرم، از قبل تعیین نموده و سپس دادگاه بر اساس همان محدوده اختیارات قانونی خود عمل می‌نماید. یکی از مجازات‌ها در قوانین مختلف پرداخت جزای نقدی در حق دولت می‌باشد که انواع مختلفی دارد؛ در برخی از جرائم، میزان جزای نقدی مشخصی از قبل توسط قانونگذار تعیین و اعلام گردیده و در مواردی هم چنین تعیین مشخص قبلی وجود ندارد. لذا در همین اثنا به لحاظ ابهام و اجمال قوانین موجود، در قالب پژوهشی نوین (که پژوهشی با عنوان مشابه توسط نگارنده یافت نگردیده) این سوال مبنایی مطرح می‌گردد که سرنوشت نهایی فرد مجرمی که مرتکب دو یا چند عمل مجرمانه که همگی مستوجب جزای نقدی می‌باشد، چیست؟ در موارد ارتکاب جرایم متعدد آیا قانونگذار باید بر میزان عنوان مجرمانه افزوده و هزاران (شاید میلیون‌ها) عنوان مجرمانه دیگر که متناسب با حالات ترکیبی عناوین

1. <https://www.isna.ir/news/1400092519906/>

مجرمانه واحد است در قوانین متولد نماید، یا اینکه شیوه و قواعد خاصی ناظر بر جرائم متعدد با رویکردی متفاوت نسبت به جرائم واحد توسط مقنن مقرر گردیده تا توسط قاضی دادگاه بر اساس آنها نسبت به تعیین مجازات متناسب اقدام شود؟ در پژوهش حاضر با روش کتابخانه ای، ابتدا به تبیین مفهوم و سپس تعیین نوع و درجه؛ نحوه تعیین و اجرای جزای نقدی نسبی در انواع تعدد و تکرار جرم؛ وضعیت مشارکت در جرائم مستوجب جزای نقدی مطابق سیر تحولات مقررات مختلف قانون مجازات اسلامی ایران (با لحاظ اصلاحات قانون کاهش حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹/۲/۲۳) مورد بحث و بررسی تخصصی با تاکید بر جنبه کاربردی آن قرار گرفته است.

۱. مفاهیم و اصطلاحات

۱-۱. جرم

هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است جرم محسوب می شود.^۱

۲-۱. مجازات

"هنگامی که جرم یعنی رفتاری ضد اجتماعی ارتکاب می یابد حاکمیت عمومی وظیفه دارد با توسل به شیوه های مناسب و موثر ضمن پیشگیری از وقوع و تکرار جرم در آینده لزوم احترام به احکام و دستورهای خود را بار دیگر به شهروندان گوشزد کند. هشدار مقامات به حفظ نظم عمومی و رعایت حقوق جامعه بیان گوناگونی دارد که صورت موکد آن اجرای مجازات است. لیکن، مجازات سزاوار کسانی است که پیش از آن مقصر و مسئول شناخته شده باشند... معافیت از مجازات مانع از بررسی سوابق و خصوصیات روحی و اخلاقی بزهکار و کیفیت ارتکاب جرم نیست. بسا، در این مرحله، حالات و روحیات بزهکار و اوضاع و احوال و نحوه ارتکاب جرم، احتمال وقوع جرایم دیگر را تایید

۱. ماده ۲ قانون مجازات اسلامی.

کند. پیشگیری از جرم اقتضا می‌کند که مقام قضایی تدابیر دیگری جز مجازات که در کفایت آن این بار تردید است بیاندیشد. این تدابیر اقدام تامینی نامیده می‌شود که متناسب با حالت خطرناک بزهکار اتخاذ می‌گردد"^۱ (اردبیلی، ۱۳۹۳/۳: ۱۹ - ۲۰)^۲

مجازات تحمیل رنج و محرومیت عمدی به انسان مسئولی است که به دلیل نقض قوانین کیفری به موجب حکم مرجع قضایی صلاحیت دار مجرم شناخته شده است. اصل سی و ششم قانون اساسی مؤید این موضوع که مجازات و اجرای آن باید از طریق دادگاه صالحه و به موجب قانون باشد. بنابراین اقدامات خودسرانه ولو در اجرای حق یا تکلیف و یا با انگیزه انتقام‌جویی مجازات قلمداد نمی‌شود. قانونگذاران برای هر جرمی مجازاتی تعیین کردند. القاعده به تعداد جرایم مندرج در قانون مجازات وجود دارد. می‌توان مجموعه این مجازات‌ها را بر اساس معیاری دسته‌بندی کرد و وجوه مشترک هر یک را شناخت. افزون بر آن طبقه‌بندی مجازات‌ها فایده‌هایی دارد که اهم آن تعیین صلاحیت دادگاه‌هاست... در قانون مجازات اسلامی (ماده ۱۴) تقسیم‌بندی چهارگانه‌ای از مجازات‌ها به چشم می‌خورد که معیار واحدی وجه تمایز آنها نیست. ولی این تقسیم‌بندی چندان بی‌تناسب هم با وخامت نوع جرم نیست. نسبت موجود میان مجازات و تقسیم آنها به اصلی، تکمیلی و تبعی معیار دیگری برای تقسیم‌بندی آنها است. کما اینکه می‌توان مجازات‌ها را به تبع حقی که از محکوم علیه فرد و یا ضایع می‌کنند یعنی ماهیت عینی آنها طبقه‌بندی کرد. در این صورت مجازات‌ها به مجازات‌های بدنی، سالب یا محدودکننده آزادی، منع از اشتغال به شغل، حرفه یا کار معین، سالب حق، مجازات‌های سالب حیثیت تقسیم می‌شوند. (اردبیلی، ۱۳۹۳/۳: ۶۰)

۳-۱. مفهوم جزای نقدی نسبی

برای اولین بار در قوانین ایران تقسیم‌بندی جزای نقدی به ثابت و نسبی در ماده ۱۳ قانون

۱. اردبیلی، محمدعلی (۱۳۹۳) حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ سوم، تهران، بنیاد حقوقی میزان.
۲. همان.

مجازات عمومی سال ۱۳۵۲^۱ پدیدار گردید. این تقسیم‌بندی یا نامگذاری متضمن آثار مختلفی مانند ممنوعیت اعمال کیفیات مخففه و مشدده در جزای نقدی نسبی و متقابلاً اعمال این کیفیات در مواقع خاصی از جزای نقدی ثابت ممکن بود.^۲

در قوانین راجع به مجازات اسلامی ۱۳۶۱ و مجازات اسلامی ۱۳۷۰، این تقسیم‌بندی ملاحظه نمی‌شود و تبعاً کیفیات مخففه و یا مشدده در جزای نقدی ثابت و یا نسبی نیز به سکوت برگزار گردیده است. تقسیم‌بندی مذکور با همان عناوین عیناً در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز مشهود نیست اما در وضعیت مشابه با تاسیساتی از قبیل جایگزین‌های حبس (مانند جزای نقدی روزانه^۳) قابل تطبیق به نظر می‌رسد^۴ و با این وضع در آخرین مقررات قانونی مانند رای وحدت رویه شماره ۷۵۹ تاریخ ۱۳۹۶/۴/۲۰ هیات عمومی دیوان عالی کشور استعمال شده است که در ادامه به تبیین تفکیکی هر یک از این اقسام که نوعاً در زمره مجازاتهای تعزیری محسوب هستند، پرداخته می‌شود.

۱-۴. جزای نقدی ثابت

بر اساس ماده ۱۳ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲ که مقرر می‌داشت: "...مبلغ یا حداقل و اکثر جزای نقدی ثابت در قانون تعیین میشود..." جزای نقدی ثابت به دو نوع

۱. ماده ۱۳ قانون مجازات عمومی - جزای نقدی مذکور در این قانون جانشین غرامت و مجازات نقدی و جریمه نقدی و سایر اصطلاحات و عباراتی میشود که در قوانین جزائی به این منظور بکار برده شده است جزای نقدی ممکن است ثابت یا نسبی باشد. مبلغ یا حداقل و اکثر جزای نقدی ثابت در قانون تعیین میشود و جزای نقدی نسبی آن است که میزان آن بر اساس واحد یا مبنای خاص قانونی احتساب میگردد.
۲. ماده ۴۶ قانون مجازات عمومی - دادگاه میتواند در صورت وجود کیفیات مخفف مجازاتهای جنحه و جنایت را بطریق زیر تخفیف دهد. مگر اینکه در قانون خلاف آن مقرر شده باشد...
- تبصره ۱ - در مورد جزای نقدی نسبی کیفیات مشدد و مخفف قابل اعمال نیست ولی در مورد جزای نقدی ثابت دادگاه میتواند در صورت وجود کیفیات مخفف جزای نقدی را اعم از اینکه توأم با حبس باشد یا نباشد تا نصف حداقل مقرر برای آن جرم و در صورتیکه بدون حداقل و حداکثر باشد تا نصف تخفیف دهد.
۳. ماده قانون ۸۵ مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲. جزای نقدی روزانه عبارت است از یک هشتم تا یک چهارم درآمد روزانه محکوم که به شرح زیر مورد حکم واقع می‌شود و با نظارت اجرای احکام وصول می‌گردد...
۴. چون ماهیتاً این مجازاتها جایگزین حبس های مشخص می باشد لذا منصرف از موضوع منظور و به همین جهت در این پژوهش بدان پرداخته نشده است.

مبلغ معین و بدون حداقل و حداکثر (مانند ماده ۶۵ قانون نظام صنفی^۱) - دارای حداقل و حداکثر (مانند ماده ۹ قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز^۲ مصوب ۱۳۹۰ با اصلاحات و الحاقات بعدی) منقسم می‌شود. در قوانین ایران به ندرت جزای نقدی به صورت مبلغ معین و اکثراً به صورت محدوده حداقل و حداکثر مقرر گردیده است.

در جزای نقدی ثابت به صورت مبلغ معین، جرم ارتكابی و آثار ناشی از آن مدنظر قانونگذار به نظر می‌رسد و شرایط روحی و روانی و وضعیت مجرم و واقعیت‌های مربوط به او مورد توجه نمی‌باشد. این روش زمانی مقرون به صواب به نظر می‌رسد که جزای نقدی توسط مقامات غیر قضائی (مانند پلیس) یا بدون دادرسی تعیین می‌گردد. جزائی نقدی ثابت و بالاختص نوع معین آن مطابق مبانی جرم‌شناسی و تامین حقوق عمومی همچنین اصول شخصی بودن مجازاتها، تناسب جرم و مجازات، منتج به پیشگیری و اصلاح مجرم مورد نقد قرار گرفته که بر همین مبنا در اصلاح مقررات قانونی همواره رویکرد تغییر مجازات‌ها از جزای نقدی ثابت مبلغ معین به جزای نقدی نسبی و یا دارای محدوده توسط مقنن دیده می‌شود؛ با همه این احوال همچنان مصادیق فراوانی از جزای نقدی ثابت دارای محدوده معین در قوانین مختلف وجود داشته و با تاکید بر سیاست‌های حبس‌زدایی در قوانین جدید التصویب نیز مصادیق آن به وفور دیده می‌شود تا حدی که با لحاظ تقسیم‌بندی ۹ گانه مجازات‌های در ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی، در جرم‌انگاری‌های رفتارهای مختلف به یک شیوه معینی که از قبل محدوده آن تعیین شده مبدل گردیده است.

۱. عدم درج قیمت: عبارت است از نصب نکردن برچسب قیمت بر کالا، استفاده نکردن از تابلو نرخ دستمزد خدمت در محل کسب یا حرفه یا درج قیمت به نحوی که برای مراجعه‌کنندگان قابل رویت نباشد. جریمه عدم درج قیمت در هر بار تخلف دویست هزار (۲۰۰ ۰۰۰) ریال است.
۲. ماده ۹ - دارنده پروانه حمل سلاح شکاری مکلف است پس از انقضای مدت به تمدید پروانه اقدام نماید و چنانچه ظرف سه ماه پس از پایان مدت به تمدید آن اقدام ننماید، سلاح غیرمجاز تلقی می‌شود و مرتکب به جزای نقدی از ۰۰۰ / ۰۰۰ / ۳۰۰ تا ۰۰۰ / ۰۰۰ / ۶۰۰ ریال محکوم می‌گردد.

۵-۱. جزای نقدی نسبی

به جزای نقدی نسبی «جزای نقدی تناسبی» یا «جزای نقدی متغیر» نیز گفته می‌شود. بر اساس قسمت اخیر ماده ۱۳ قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲، که مقرر شده بود: "... جزای نقدی نسبی آن است که میزان آن بر اساس واحد یا مبنای خاص قانونی احتساب می‌گردد." مقنن واحد مشخص یا مبنای خاص محاسبه‌ای را برای احتساب و تعیین مبلغ جزای نقدی مطمح نظر قرار می‌دهد که معمولاً به تناسب مقدار و ارزش مال موضوع جرم و یا خسارت وارده به صورت، نصف، معادل و یا دو چند برابر واحد یا مبنای خاص تعیین می‌باشد. در این روش انتقادات وارد بر جزای نقدی ثابت تا حد زیادی مرتفع شده و مجازات مجرم بر حسب اهمیت جرم، (اهمیت مادی فعل یا اهمیت مقدار وجه تحصیل شده) تعیین می‌گردد. لذا در این نوع از مجازات جنبه عینی آن بیشتر مورد توجه قانونگذار بوده و جنبه شخصی آن حائز اهمیت نمی‌باشد و بر این اساس تناسب بیشتری بین جرم و مجازات برقرار می‌گردد. ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز^۱ اصلاحی ۱۴۰۰ مثال بارزی از این نوع (جزای نقدی نسبی) می‌باشد، که به نسبت ارزش و نوع کالا یا ارز قاچاق، جریمه نقدی برای مرتکب قاچاق تعیین می‌گردد؛ مصادیق فراوان دیگری نیز در قوانین ایران از این نوع مجازات وجود دارد که بعضاً در جمع با انواع دیگری از مجازاتها (حبس و ...) توأم با جبران خسارت شاکی (رد مال) مانند ماده ۱ قانون تشدید مجازات

۱. ماده ۱۸- هر شخص که مرتکب قاچاق کالا و ارز و حمل و یا نگهداری آن شود، علاوه بر ضبط کالا یا ارز، به جریمه‌های نقدی زیر محکوم می‌شود:

الف- کالای مجاز: جریمه نقدی یک تا دو برابر ارزش کالا

ب- کالای مجاز مشروط: جریمه نقدی معادل یک تا سه برابر ارزش کالا

پ- کالای یارانه‌ای: جریمه نقدی معادل دو تا چهار برابر ارزش کالا

ت (اصلاحی)- ارز: جریمه نقدی ارز ورودی، یک تا دو برابر بهای ریالی آن و جریمه نقدی ارز خروجی یا اقدام به خروج ارز، دو تا چهار برابر بهای ریالی آن و در سایر موارد ضبط ارز انجام نشده و تنها معادل بهای ریالی ارز به عنوان جریمه نقدی اخذ می‌گردد. معیار محاسبه ارز برای تعیین بهای ریالی در این قانون، بهای ارز موضوع بند «د» ماده (۱) این قانون است و در صورتی که اصل وقوع قاچاق ارز و معادل ریالی کل ارز موضوع قاچاق مشخص بوده، اما تفکیک نوع و میزان ارزشهای موضوع قاچاق مقدور نباشد، همان معادل ریالی کل ارز موضوع قاچاق مبنای تعیین مجازات است.

مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری^۱ مصوب ۱۳۶۷ مقرر گردیده است.

پس از اینکه معنای اصلاحات تبیین گردید با این سوال کلی و اساسی مواجه خواهیم شد که اصولاً کدامیک از احکام و قواعد حاکم بر مجازاتها در خصوص جزای نقدی نسبی نیز جاری می‌باشد؟ یا سوالات جزئی‌تر از این قبیل که اگر متعاقب ارتکاب متعدد در روزهای متوالی شخص واحدی مرتکب قاچاق کالاها یا مختلف گردیده یا شخصی از افراد مختلف کلاهبرداری مبالغ مختلفی را از طریق کلاهبرداری تحصیل نماید، جزای نقدی مرتکب بر مبنای چه تناسب و قواعدی محاسبه و تعیین می‌گردد؟ همچنین در صورت ارتکاب جرم به صورت مشارکت توسط شرکاء، جزای نقدی نسبی مقرر را باید بین آنان تقسیم نمود یا اینکه برای هر یک از شرکاء مجازات فاعل مستقل آن جرم را تعیین کرد؟ آیا تکرار جرم با توجه محدودیت قانونی^۲ در میزان (درجات) محکومیت سابق و جرم ارتكابی جدید نسبت به جزای نقدی نسبی نیز جاری مصداق خواهد داشت؟ به نظر می‌رسد ابتدا در پاسخ به این سوالات و سوالات فراوان مشابه، ابتدا باید نوع و درجه مجازات‌های جزای نقدی نسبی تعیین گردد. همانطور که قبلاً اشاره شد مطابق مجموع تعاریف مواد ۱۴^۳ و ۱۸^۴

۱. هر کس از راه حيله و تقلب مردم را به وجود شرکتها یا تجارتخانه‌های یا کارخانه‌ها یا موسسات موهوم یا به داشتن اموال و اختیارات واهی فریب دهد یا به امور غیر واقع امیدوار نماید یا از حوادث و پیش آمدهای غیر واقع بترساند و یا اسم و یا عنوان مجعول اختیار کند و به یکی از وسایل مذکور و یا وسایل تقلبی دیگر وجوه و یا اموال یا اسناد یا حوالجات یا قبوض یا مفاصا حساب و امثال آنها تحصیل کرده و از این راه مال دیگری را ببرد کلاهبردار محسوب و علاوه بر رد اصل مال به صاحبش، به حبس از یک تا ۷ سال و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است محکوم می‌شود...

۲. ماده ۱۳۷ اصلاحی ۱۳۹۹ قانون مجازات اسلامی - هرکس به‌علت ارتکاب جرم عمدی به موجب حکم قطعی به یکی از مجازاتهای تعزیری از درجه یک تا درجه پنج محکوم شود و از تاریخ قطعیت حکم تا حصول اعاده حیثیت یا شمول مرور زمان اجرای مجازات، مرتکب جرم عمدی تعزیری درجه یک تا شش گردد، حداقل مجازات جرم ارتكابی میانگین بین حداقل و حداکثر مجازات قانونی آن جرم است و دادگاه می‌تواند وی را به بیش از حداکثر مجازات تا یک‌چهارم آن محکوم کند.

۳. ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی - مجازات‌های مقرر در این قانون چهار قسم است: الف - حد ب - قصاص پ - ديه ت - تعزیر

۴. ماده ۱۸ همان - تعزیر مجازاتی است که مشمول عنوان حد، قصاص یا ديه نیست و به‌موجب قانون در موارد ارتکاب محرمات شرعی یا نقض مقررات حکومتی تعیین و اعمال می‌گردد. نوع، مقدار، کیفیت اجراء و مقررات مربوط به تخفیف، تعلیق، سقوط و سایر احکام تعزیر به‌موجب قانون تعیین می‌شود. دادگاه در صدور حکم تعزیری، با رعایت مقررات قانونی، موارد زیر را مورد توجه قرار می‌دهد:

قانون مجازات اسلامی آنچه مسلم است تعزیری بودن جزای نقدی نسبی از بین انواع مجازات‌ها می‌باشد که بر همین اساس در این پژوهش به سایر انواع مجازات‌ها پرداخته نشده و با این رویکرد ابتدا به بررسی تعیین درجه جزای نقدی نسبی می‌پردازیم.

مطابق ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی، جزای نقدی نسبی تعزیری چه

درجه‌ای دارند؟

مطابق قسمت اخیر تبصره ۳ ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر شده است که "... اگر مجازاتی با هیچ یک از بندهای هشت گانه این ماده مطابقت نداشته باشد مجازات درجه هفت محسوب می‌شود." همچنین به موجب نظریات مختلف اداره حقوقی قوه قضائیه^۱.

معیار درجه‌بندی مجازات‌های تعزیری، مجازات تعیین شده در قانون برای

جرم مورد نظر است، نه میزان مجازاتی که بر اساس شدت یا ضعف اقدامات مرتکب، متعاقب رسیدگی در مقام تعیین مجازات برای او از سوی دادگاه تعیین می‌شود.

در جرایم نسبی مجازات به حسب (متناسب با) شدت و ضعف اقدامات مرتکب توسط مقام قضائی تعیین می‌شود و این میزان معین فارغ از مجازات قانونی مقرر به نظر می‌رسد، زیرا مجازات در جرائم نسبی از قبل توسط مقنن به نحو متناسب مانند دو برابر ارزش و... تعیین شده و متعاقب اقدامات مرتکب (از قبیل میزان ارزش محموله) متناسب با میزان مقرر قانونی توسط دادگاه تعیین می‌شود. به عبارت دیگر این استدلال طریق خاصی در درجه‌بندی مجازات‌های تعزیری می‌باشد، که به نظر ابتدا به موجب رأی وحدت رویه شماره ۷۴۴ - ۱۳۹۴/۸/۱۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور به وجود اشکال غیرقابل اجتناب در بعضی موارد درجه‌بندی مجازات‌های قانونی اذعان

۱. نظریات مشورتی اداره حقوقی به شماره های ۱۶۱۳/۹۸/۷ تاریخ ۱۳۹۸/۱۰/۳۰ و ۷/۹۶/۱۵۰۸ تاریخ ۱۳۹۶/۷/۲

و ۷/۹۵/۲۵۹۱ تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۱۱ و ۷/۹۵/۲۲۴۳ تاریخ ۱۳۹۵/۹/۱۵ و ۷/۹۵/۱۶۴۵ تاریخ ۱۳۹۵/۷/۱۱ و

۷/۹۵/۵۲۹ تاریخ ۱۳۹۵/۳/۱۱

گردیده^۱ و استمرار همین نظریه مبنای صدور رای وحدت رویه شماره ۷۵۹ تاریخ ۱۳۹۶/۴/۲۰ هیأت عمومی دیوان عالی کشور شده و به موجب آن مقرر گردیده "مجازات جزای نقدی که درجات آن در ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ مشخص شده، با توجه به تعیین حداقل و حداکثر آن در قانون، ناظر به جزای نقدی ثابت است و از جزای نقدی نسبی که میزان آن بر اساس واحد با مبنای خاص قانونی احتساب می‌گردد و از این حیث در جرایم با عناوین مشابه یکسان نیست، انصراف دارد؛ بنابراین مجازات جرائمی که طبق قانون جزای نقدی نسبی است با توجه به حکم مقرر در تبصره ۵ ماده مورد اشاره، تعزیر درجه هفت محسوب میشود و رسیدگی به آن به موجب ماده ۳۴۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در صلاحیت دادگاه کیفری دو میباشد و..."

به نظر می‌رسد با لحاظ حکم رأی وحدت رویه شماره ۷۴۴ - ۱۹ / ۸ / ۱۳۹۴ هیأت عمومی دیوان عالی کشور برای تعیین درجه مجازاتهای نسبی ابتدا با امعان نظر در مجازات حبس مقرر در قوانین مختلف، مجازاتهای رفتارهای شدیدتر مطمح نظر قرار گرفته و با تناسب منطقی که رفتار خفیف‌تر مستوجب مجازات خفیف‌تر خواهد بود قائل پایین‌تر بودن درجه رفتار خفیف‌تر گردید. به طور مثال در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز (با اصلاحات سال ۱۴۰۰) برای تخلف مباشرت در قاچاق (کالای مجاز مشروط) جریمه نقدی معادل

۱. "رای وحدت رویه شماره ۷۴۴ - ۱۹ / ۸ / ۱۳۹۴ هیأت عمومی دیوان عالی کشور: مطابق ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی، قانونگذار هر يك از مجازات‌ها را در درجه‌ای خاص قرار داده که قرار گرفتن هر مجازات در مرتبه‌ای معین در عین حال مبین شدت و ضعف آن کیفر نیز می‌باشد، لکن در هر يك از این درجات نیز کیفرهای غیر متجانس وجود دارد که به لحاظ عدم امکان سنجش آنها با یکدیگر، تشخیص کیفر اشد در بین آنها بعضاً با اشکال مواجه می‌گردد؛ به منظور رفع اشکال، تبصره ۳ ماده ۱۹ قانون یاد شده، در مقام بیان قاعده، مقرر می‌دارد: ... در صورت تعدد مجازات‌ها و عدم امکان تشخیص مجازات شدیدتر، مجازات حبس ملاک است... علاوه بر این در قانون مجازات اسلامی و سایر قوانین جزایی، از جزای نقدی به عنوان «بديل مناسب‌تر» مجازات حبس (در مقام تخفیف و تبدیل آن مجازات) و کیفر جایگزین مجازات حبس که علی‌القاعده ماهیت خفیف‌تر و ملایم‌تری از حبس دارد، استفاده شده است و عرف و سابقه قانونگذاری در کشور ما نیز حکایت از صحت چنین استنباطی دارد. بنا به مراتب مذکور، به نظر اکثریت اعضای هیأت عمومی دیوان عالی کشور، در مواردی که مجازات بزه حبس توأم با جزای نقدی تعیین گردیده، کیفر حبس ملاک تشخیص درجه مجازات و بالتجیه صلاحیت دادگاه است."

یک تا سه برابر ارزش کالا^۱ و برای جرم قاچاق حرفه ای حداکثر بیش از شش ماه تا دو سال^۲ برای کالا و ارز مجازات در انتظار مرتکبین است؛ با عنایت به اینکه جرم قاچاق حرفه ای از شدت و حدت بیشتری نسبت به تخلف قاچاق کالای مجاز مشروط برخوردار بوده و در حداکثر آن مستوجب حبس تعزیری درجه ۶ (یا با لحاظ تبصره آن درجه ۵) می‌باشد بنابراین تلقی جزای نقدی موضوع ماده ۱۸ قانون مذکور، به عنوان تعزیر درجه ۷ متناسب و موجه خواهد بود؛ که این روش در خصوص جرائم قاچاق سازمان یافته یا قاچاق کالای ممنوع و نسبت مجازات آنها با تخلف قاچاق کالای مجاز نیز جریان دارد. شایان ذکر است که مباحث مربوط به تخلف و جرم، تفاوتها و شباهتهای آن دو مستلزم بحث معتد به و علیحده می‌باشد که علیرغم ارتباط موثر منجر به اطاله کلام امکان خروج موضوعی از موضوع حاضر شود که به همین سبب از پرداختن بحث مذکور در اینجا پژوهش صرف نظر گردید.

بر این نظریه بعضاً نقدی وارد شده که گاه در جرائم تعزیری (مانند قاچاق کالا و ارز) مجازات جریمه نقدی معین شده توسط مراجع رسیدگی گاهاً به نسبت بهائی کالا، چند ده میلیارد تومان تعیین می‌شود که حتی مضاف بر میزان حد نصاب مجازاتهای تعزیری درجه یک می‌باشد و در این موارد جریان استدلال مذکور (تلقی به عنوان درجه هفت) به دور از عدالت و انصاف می‌باشد. در پاسخ به این انتقاد با لحاظ اصل برائت و نتایج حاصل از آن که تفسیر به نفع متهم را ایجاب می‌نماید ابتدا باید این مسئله روش شود که کدام نظریه

۱. ماده ۱۸- هر شخص که مرتکب قاچاق کالا و ارز و حمل و یا نگهداری آن شود، علاوه بر ضبط کالا یا ارز، به جریمه‌های نقدی زیر محکوم می‌شود:

الف- کالای مجاز: جریمه نقدی یک تا دو برابر ارزش کالا ب- کالای مجاز مشروط: جریمه نقدی معادل یک تا سه برابر ارزش کالا ب- کالای یارانه‌ای: جریمه نقدی معادل دو تا چهار برابر ارزش کالا

۲. ماده ۳۲- کسانی که مطابق این قانون قاچاقچی حرفه‌ای محسوب می‌شوند، علاوه بر ضبط کالا و یا ارز قاچاق، به حداکثر جزای نقدی و تا هفتاد و چهار ضربه شلاق تعزیری و مجازاتهای حبس به شرح زیر محکوم می‌شوند:

الف- نود و یک روز تا شش ماه حبس برای کالا و ارز با ارزش تا یک میلیارد (۱.۰۰۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال ب- بیش از شش ماه تا دو سال برای کالا و ارز با ارزش بیش از یک میلیارد (۱.۰۰۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال

تبصره- مرتکبین قاچاق حرفه‌ای کالاهای ممنوع علاوه بر مجازاتهای مندرج در ماده (۲۲) این قانون حسب مورد به نصف حداکثر حبس مقرر در این ماده محکوم می‌شوند.

بیشتر به حال متهمین مساعدتر می‌باشد؟ با توجه به آثار و تبعات ناشی از تلقی محکومیت به عنوان درجات بالاتر مانند درجه ۱ نسبت به محکومیت تعزیری درجه ۷ لحاظ شدن مجازات‌های نسبی اتخاذ موضعی سخت گیرانه و شدیدتر محسوب می‌شود که در تمامی تاسیسات متفرع از محکومیت به مجازات‌های درجات بالاتر دارای ضمانت اجرای سنگین‌تر می‌باشد؛ به طور مثال در میزان اعطای تخفیفات قانونی و قضائی مجاز و بهره مندی از تاسیسات کیفری مانند شمول مرور زمان، تعلیق مجازات، تعویق صدور حکم، آزادی مشروط و...؛ بنابراین این شیوه بیشتر منتج به عدالت و انصاف گردیده و با منافع متهم نیز مطابقت دارد.

در موارد متعدد، چگونه جزای نقدی نسبی تعیین و اجرا خواهد می‌شوند؟

در ابتدای این بحث شرح مختصری از قواعد ناظر به جرایم متعدد (از اسباب تشدید مجازات) اجتناب ناپذیر به نظر می‌رسد. قانونگذار در مواجهه با اوضاع و احوال خاص و یا برخی جرائم مشخص، ویژگی‌ها و کیفیت‌های معینی را سبب تشدید مجازات تعیین و مقرر نموده که قاضی دادگاه در صورت احراز وقوع آنها لزوماً باید به حداکثر یا حتی بیشتر از حداکثر مجازات مقرر در قانون برای مرتکب حکم محکومیت صادر نماید. در یک طبقه‌بندی کلی مباحث تئوری حقوق جزا این کیفیات که اسباب تشدید مجازات را فراهم می‌نمایند به کیفیات مشدد عام که خود دارای دو نوع تعدد و تکرار جرم بوده و کیفیات مشدد خاص که منقسم بر اسباب مشدد عینی و شخصی تقسیم می‌شود؛ که در این پژوهش صرفاً کیفیات مشدد عام (تعدد و تکرار جرم) مورد بحث قرار گرفته است.

تعدد جرم بنا به تعریف عبارت است از ارتکاب جرایم متعدد بدون آنکه متهم برای اتهامات متعدد پیشین خود به محکومیت کیفری قطعی رسیده باشد: خواه جرایم متعدد در فواصل کوتاهی ارتکاب یافته باشد، چندانکه زمان برای تعقیب و محکومیت متهم کافی نبوده، خواه متهم متواری بوده و یا جرایم او به دلایل گوناگون کشف نشده باشد. تعدد جرم از جهات تشدید مجازات است. زیرا، عدالت و انصاف حکم می‌کند که مجازات کسی که یک بار مرتکب جرم شده و ان کس که چندین بار نظم اجتماعی را اشفته ساخته است. از سوی دیگر، ارتکاب جرایم متعدد گاه نشانه ناسازگاری و حالت خطرناک بزهکار

است. دفاع جامعه اقتضاء می‌کند که نسبت به بزهکاران ناسازگار تصمیم دیگری جدا از مجازات اتخاذ گردد. تعدد جرم صورت‌های گوناگون دارد. گاه کسی مرتکب افعال یا ترک افعال متعددی شده است که هر یک از آنها جرم واحدی به شمار می‌رود، یعنی افعال مادی ای که هر یک وصف قانونی مستقلی دارد، در این صورت با فرض تعدد واقعی رو به رو هستیم. ولی تعدد جرم فرض تعدد واقعی روبه رو هستیم. ولی تعدد جرم فرص دیگری دارد با عنوان تعدد اعتباری و آن به این صورت است که کسی رفتار واحدی مرتکب شده، لیکن رفتار او دارای عناوین متعدّد جرم است. به عبارت دیگر رفتار واحد مشمول چند توصیف مجرمانه است.

در ظاهر مطابق بندهای الف الی ت ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی^۱ (اصلاحی ۱۳۹۹)

۱. ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی در تعدد جرائم تعزیری، تعیین و اجرای مجازات به شرح زیر است:

الف- هرگاه جرائم ارتكابی مختلف نباشد، فقط یک مجازات تعیین می‌شود و در این صورت، دادگاه می‌تواند مطابق ضوابط مقرر در این ماده که برای تعدد جرائم مختلف ذکر شده، مجازات را تشدید کند.

ب - در مورد جرائم مختلف، هرگاه جرائم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد، حداقل مجازات هر یک از آن جرائم بیشتر از میانگین حداقل و حداکثر مجازات مقرر قانونی است.

پ - چنانچه جرائم ارتكابی مختلف، بیش از سه جرم باشد، مجازات هر یک، حداکثر مجازات قانونی آن جرم است. در این صورت دادگاه می‌تواند مجازات هر یک را بیشتر از حداکثر مجازات مقرر قانونی تا یک چهارم آن تعیین کند...

ت - در تعدد جرائم درجه هفت و درجه هشت با یکدیگر، حسب مورد مطابق مقررات این ماده اقدام می‌شود و جمع جرائم درجه هفت و درجه هشت با درجه شش و بالاتر سبب تشدید مجازات جرائم اخیر نمی‌شود. در جمع این جرائم با جرائم درجه شش و بالاتر، به طور جداگانه برای جرائم درجه هفت و درجه هشت مطابق این ماده تعیین مجازات می‌شود و در هر صورت مجازات اشد قابل اجرا است.

ث - در هر یک از بندهای فوق، فقط مجازات اشد مندرج در دادنامه قابل اجرا است و اگر مجازات اشد به یکی از علل قانونی تقلیل یابد یا تبدیل شود یا به موجهی از قبیل گذشت شاکی خصوصی، نسخ مجازات قانونی یا مرور زمان غیرقابل اجرا گردد، مجازات اشد بعدی اجرا می‌شود و در این صورت میزان مجازات اجراء شده قبلی در اجرای مجازات اشد بعدی محاسبه می‌شود. آزادی مشروط، تعلیق اجرای مجازات و عفو در حکم اجراء است.

ج - در هر مورد که مجازات قانونی فاقد حداقل یا ثابت باشد، اگر جرائم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد دادگاه می‌تواند تا یک ششم و اگر بیش از سه جرم باشد تا یک چهارم به اصل آن اضافه کند.

چ - در صورتی که در جرائم تعزیری، از رفتار مجرمانه واحد، نتایج مجرمانه متعدد حاصل شود، مرتکب به مجازات جرم اشد محکوم می‌شود.

ح - هرگاه در قانون برای جرمی یکی از مصادیق مجازات‌های مندرج در مواد (۲۳) یا (۲۶) این قانون به عنوان

و با عنایت به عقیده نگارنده بر درجه هفت محسوب شدن جرائم نسبی، ابتدا مسئله از دو حالت کلی خارج نخواهد بود: جرائم ارتكابی مستوجب جزای نقدی نسبی مختلف یا غیر مختلف هستند که حسب مورد مشمول یکی از بندهای الف یا ب و پ ماده مذکور قرار خواهند گرفت اما مسئله ژرفای دیگری دارد و آن در تطبیق همین مختلف بودن و نبودن آن می باشد با این توضیح که فرضاً شخصی ۵ بار در روزهای متناوب مرتکب جرم قاچاق گردیده و در هر بار کالاهایی با مبالغ مختلف (بعضاً از نوع ممنوع و بعضاً مجاز مشروط) قاچاق نموده است آیا این شخص مرتکب جرائم مختلف گردیده یا غیرمختلف محسوب می گردد؟ بر این اساس به نظر ابتدا باید به کشف منظور مقنن از جرائم مختلف و غیرمختلف پرداخته شده و متعاقب آن نحوه تعیین جزای نقدی نسبی مورد بحث و بررسی قرار گیرد. توسط اداره حقوقی قوه قضائیه به موجب نظریات مشورتی صادره بعد از اصلاح قانون مجازات اسلامی به موجب قانون کاهش حبس تعزیری در پاسخ به سوال فوق، معیار بدین شرح مقرر گردیده: "...در موارد زیر جرایم «غیرمختلف» محسوب می شوند: ۱- ارتکاب یک جرم خاص به صورت متعدد؛ مانند ارتکاب متعدد سرقت های منطبق با یک ماده مشخص؛ ۲- جرایمی که به رغم تعدد عنصر قانونی و متفاوت بودن مجازات ها، تحت عنوان جرم واحد شناخته می شوند؛ مانند سرقت های متعدد، جعل اسناد مختلف، صدور چک بلامحل به هر شیوه که در قانون مقرر شده است؛ ۳- رفتارهای متعدد مجرمانه که موضوع آن ها واحد است؛ مانند حمل، نگهداری، فروش، صادرات، واردات و ساخت مواد مخدر از نوع واحد، مشروبات الکلی، تجهیزات دریافت از ماهواره و اسلحه و مهمات از

→

مجازات اصلی مقرر شده باشد، آن مجازات در هر صورت اجراء می شود، حتی اگر مربوط به مجازات غیرآشد باشد. همچنین اگر مجازات آشد وفق ماده (۲۵) این قانون، فاقد آثار تبعی و مجازات خفیف تر دارای آثار تبعی باشد، علاوه بر مجازات اصلی آشد، مجازات تبعی مزبور نیز اجراء می شود.

خ - در تعدد جرم در صورت وجود جهات تخفیف مجازات برای هر یک از جرائم، مطابق مواد (۳۷) و (۳۸) این قانون اقدام می شود.

د - در صورتی که مجموع جرائم ارتكابی در قانون عنوان مجرمانه خاصی داشته باشد، مقررات تعدد جرم اعمال نمی شود و مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می شود.

نوع واحد؛ ۴- دو یا چند رفتار مجرمانه که در یک ماده قانونی ذکر و برای آن‌ها مجازات پیش‌بینی شده است؛ ۵- جرایمی که مجازات جرم دیگر درباره آن‌ها مقرر شده است یا طبق قانون جرم دیگری محسوب می‌شود؛ مانند کلاهبرداری و جرایمی که مجازات کلاهبرداری درباره آن‌ها مقرر شده است و یا طبق قانون کلاهبرداری محسوب می‌شود. ضمناً در مواردی که به موجب نص خاص یا رأی وحدت رویه دیوان عالی کشور از قبیل رأی شماره ۶۲۴ مورخ ۱۳۷۷/۱۸/۱ هیأت عمومی دیوان عالی کشور در خصوص جعل و استفاده از سند مجعول بر خلاف ضوابط و معیارهای فوق احکام خاصی مقرر شده باشد به همان ترتیب عمل می‌شود...^۱ و در نظریه دیگری مضاف بر معیارهای مذکور "۶-... شروع، معاونت و مباشرت در یک جرم... نیز اضافه گردیده است.^۲ مطابق نظریات موصوف تفسیر موسع نسبت به معنا و محدوده لفظ "مختلف" در ماده ۱۳۴ ق م ا به سایر انواع و حالات جرایم مشابه (غیرمتماثل) مشهود می‌باشد که با امعان نظر در معنای لغوی این جواز تفسیر موسع همسو با اراده مقنن در بکارگیری مطلق لفظ "مختلف" به جای الفاظ مانند متماثل، واحد، یکسان و... به نظر می‌رسد؛ حال باید بررسی شود که آیا غیرمختلف محسوب نمودن جرایم تفسیری به نفع متهم است یا خیر؟ با قیاس مقررات بندهای الف با ب و پ ماده ۱۳۴ که برای جرایم غیر مختلف فقط یک مجازات تعیین شده اما جرایم مختلف مستوجب مجازاتهای متعدد می‌گردد پاسخ سوال فوق روشن و بر این اساس تلقی نسبت جرائم مبهم با همدیگر به عنوان جرائم غیرمختلف که مستلزم صرفاً یک مجازات می‌باشد به نفع متهم خواهد بود. جهت جلوگیری از اطاله کلام و رعایت موضوع پژوهش، شیوه تعیین مجازات برای جرایم نسبی منطبق بر این توالی به نظر می‌رسد که اگر جرائم مختلف باشند برای هر یک طبق بندهای ب و پ متناسب با ارزش موضوع جرم (مانند کالای قاچاق یا مواد مخدر) تعیین مجازات شده و اگر جرایم ارتكابی غیرمختلف و مشمول بند الف م ۱۳۴ باشد فقط یک مجازات تعیین خواهد شد؛ اما این یک مجازات

۱. نظریه شماره ۶۹۳/۹۹/۷ تاریخ ۱۳۹۹/۶/۱۲ اداره حقوقی قوه قضائیه

۲. نظریه شماره: ۴۳۱/۹۹/۷ تاریخ ۱۳۹۹/۴/۱۸ همان

دقیقاً چه میزانی می‌باشد؟ نظرات مشورتی اداره کل حقوقی قوه قضائیه و دکترین به شرح ذیل به عنوان منابع ارشادی و تکمیلی (فرعی) مطرح نظر است: "در صورت ارتکاب کلاهبرداری‌های متعدد، صرفاً یک فقره جزای نقدی بر اساس بزهی که مال برده‌شده در آن نسبت به دیگر جرایم بیشتر است، تعیین می‌شود؛ زیرا اولاً، به صراحت بند «الف» ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی اصلاحی ۱۳۹۹، هرگاه جرایم ارتكابی مختلف نباشد، فقط یک مجازات تعیین می‌شود؛ بنابراین جزای نقدی بیشتر که جزئی از مجازات کلاهبرداری است، از شمول این مقرر خارج نیست؛ ثانیاً، عبارت «پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است»، در ماده یک قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ ناظر بر ارتکاب جرم واحد بوده و منصرف از موارد تعدد جرم و قواعد مربوط به آن است.^۱ و مطابق نظریه دومی "در صورت ارتکاب کلاهبرداری‌های متعدد، صرفاً یک فقره جزای نقدی بر اساس بزهی که مال برده‌شده در آن نسبت به دیگر جرایم بیشتر است، تعیین می‌شود؛ زیرا اولاً، به صراحت بند «الف» ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی اصلاحی ۱۳۹۹، هرگاه جرایم ارتكابی مختلف نباشد، فقط یک مجازات تعیین می‌شود؛ بنابراین جزای نقدی بیشتر که جزئی از مجازات کلاهبرداری است، از شمول این مقرر خارج نیست؛ ثانیاً، عبارت «پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است»، در ماده یک قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ ناظر بر ارتکاب جرم واحد بوده و منصرف از موارد تعدد جرم و قواعد مربوط به آن است.^۲ همچنین در نظریه سومی آمده "حداقل جزای نقدی نسبی در مواردی که دادگاه اختیار انتخاب بین دو یا چند رقم مقرر در قانون را دارد (مثل یک یا دو یا سه برابر) مشخص است؛ مانند بزه تغییر کاربری غیر مجاز که مجازات مرتکب پرداخت جزای نقدی از یک تا سه برابر بهای اراضی زراعی و باغ‌ها به شرحی است که در ماده ۳ قانون

۱. شماره نظریه: ۱۳۹۴/۹۹/۷ شماره پرونده: ۹۹-۱۸۶-۳/۱۳۹۴ ک تاریخ نظریه: ۱۳۹۹/۱۰/۶ اداره حقوقی

قوه قضائیه

۲. شماره نظریه: ۱۲۸۵/۹۹/۷ شماره پرونده: ۹۹-۱۴۲-۱۲۸۵ تاریخ نظریه: ۱۳۹۹/۹/۹ همان

حفظ کاربری اراضی زراعی و باغ‌ها مقرر شده است. اما مواردی که در قانون، حداقل مجازات حبس یا جزای نقدی مشخص نشده یا ثابت است، شامل مقرراتی که در آن حداقل مجازات موضوعیت دارد (نظیر تبصره الحاقی به ماده ۱۸ و بند «ب» ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی اصلاحی ۱۳۹۹) نمی‌شود. بند «ج» ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی اصلاحی ۱۳۹۹ نیز مؤید این امر است^۱ "بنابر نظریات اساتید حقوق الف - هرگاه جرایم ارتكابی، مختلف نباشد، صرف نظر از تعداد آنها (کمتر از سه یا بیشتر) فقط یک مجازات و آن هم شدیدترین مجازات، در میان آنها تعیین می‌شود..."^۲ و "بدین معنا نیست که مجموع جرایم ارتكابی یک جرم فرض شود، بلکه در عین تعدد جرم قانون‌گذار تعیین یک مجازات را کافی دانسته..."^۳ لذا هرچند در نظریات اداره حقوقی قوه قضائیه به روشنی روشنی تعیین تکلیف نگردیده و بعضاً با هم تا حدودی تعارض دارند اما به نظر می‌رسد تاکید بر عبارت «فقط یک مجازات تعیین می‌شود» در بند الف ماده ۱۳۴ به عنوان قدر متیقن و وجه اشتراک آنها است، بر این اساس به نظر می‌رسد که به طور عام در جرائمی که مجازات آنها جزای نقدی تعزیری نسبی و مربوط به جرائم متعدد (غیرمختلف) باشد صرفاً یک مجازات متناسب با میزان شدیدترین جرم ارتكابی و مجازات متعلق به آن باید تعیین شود و نسبت به سایر جرائم ارتكابی در زمان تعیین مجازات مورد حکم قرار نگیرد (قاعده تعیین مجازات اشد) والا به نقض غرض مقنن از تقنین الزام به تعیین فقط یک مجازات منتج خواهد شد. شایان ذکر آنکه این قاعده صرفاً در خصوص مجازات‌ها جاری بوده و شامل اقدامات تامینی از قبیل ضبط اشیای موضوع جرم نمی‌گردد. با عنایت به مراتب فوق اعمال مکانسیم جمع مجازات‌ها به صورت جمع میزان اشیای موضوع جرم و در نتیجه تعیین یک مجازات بر اساس مجموع آنها تفسیری موسع و به ضرر متهم از عبارت "

۱. شماره نظریه: ۶۹۳/۹۹/۷ شماره پرونده: ۹۹-۱۸۶-۳/۶۹۳ تاریخ نظریه: ۱۳۹۹/۶/۱۲ همان

۲. کتاب شرح قانون مجازات حبس تعزیری، نوشته دکتر محمد مصدق (معاون حقوقی و امور مجلس قوه قضائیه و استاد دانشگاه)، چاپ اول ۱۳۹۹، انتشارات جنگل، صفحه ۱۲۳

۳. کتاب نگرشی کاربردی به قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ همراه با نظریات مشورتی اداره کل حقوقی قوه قضائیه، نوشته احمدرضا عابدی، ۱۳۹۹، انتشارات کتاب طه، صفحه ۹۲.

فقط یک مجازات تعیین می‌شود" مذکور در بند الف ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی با تعریف مجازات محور ماده ۲ قانون مجازات اسلامی و ناصواب استنباط می‌گردد. البته احکام خاص منصوص مانند تبصره ۱ ماده ۶۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز^۱ (اصلاحی ۱۴۰۰/۱۱/۱۰) از قاعده استنباطی عام موصوف منصرف می‌باشد و اساساً اصلاح موخر قانون مذکور بر مبنای اصل اصولی «ما مِنْ عَامِّ إِلَّا وَ قَدْ خُصَّ آ» حتی موید نظریه عام مطروح در این پژوهش به نظر می‌رسد والا نیازی به حکم خاص اصلاحی برای قاچاق کالا نمی‌بود و همین رویکرد در صدر ماده ۶۳ قانون مذکور^۲ نیز ملاحظه می‌گردد؛ که بر اساس همین دیدگاه نظریه مشورتی موردی شماره ۱۴۰۰/۱۶۰/۸۲۵ تاریخ ۱۴۰۰/۳/۴ اداره کل پیشگیری و نظارت بر امور قاچاق کالا و ارز سازمان تعزیرات حکومتی نیز (قبل از اصلاحات اخیر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) اصدار یافته بود. در نتیجه با عنایت به مراتب مذکور و با لحاظ غلبه، در مجازاتهای نسبی تعزیری اصل بر تعیین مجازات اشد (به نحو واحد) بوده مگر اینکه توسط مقنن طبق قاعده جمع مجازاتها، حکم خاص در موضوعی (مثل جرائم قاچاق کالا و ارز) مقرر گردیده باشد و عموماً موصوف ناسخ آن محسوب نگردد.

آیا تکرار جرم در صرف جزای نقدی نسبی مصداق دارد؟

به تعبیر زیبای دکتر اردبیلی^۴ "تکرار جرم وصف افعال کسی است که به موجب حکم قطعی لازم الاجرا از یکی از دادگاه‌های ایران محکومیت کیفری یافته و بعداً مرتکب جرم دیگری شده است که مستلزم محکومیت شدید کیفری است. یکی از جهات تمایز تعدد و

۱. تبصره ۱- در تخلفات و جرائم موضوع این قانون ملاک تعیین میزان جریمه یا جزای نقدی یا ضبط کالا یا ارز یا وسیله حمل یا محل نگهداری یا اخذ معادل آنها، مجموع ارزش مربوط به دفعات متعدد ارتکاب جرم یا تخلف ارتكابی است که منتج به صدور رأی محکومیت قطعی نشده است.
 ۲. یعنی هیچ عامی نیست که تخصیص نخورده باشد.
 ۳. ماده ۶۳ - تمامی احکام و قواعد عمومی مربوط به جرائم و تخلفات موضوع این قانون به غیر از موارد پیش بینی شده، مطابق قانون مجازات اسلامی است...
 ۴. اردبیلی، محمدعلی (۱۳۹۳) حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ سوم، تهران، بنیاد حقوقی میزان.

تکرار جرم وجود همین سابقه محکومیت کیفری است که شرط مهم تحقق تکرار جرم محسوب می‌شود. تکرار جرم نشانه‌های خطرناک بزهکار است و از این حیث قوانین بعض کشورها سیاست تشدید مجازات را در قبال بزهکاران خطرناک توصیه می‌کنند. این سیاست بر این فرض مبتنی است که بزهکاران پیشینه دار با تحمل محکومیت باید از کردار خود تنبّه حاصل کرده باشند. مجازات زندان باید موجبات اصلاح و سپس بازگشت آنان را به جامعه فراهم نموده باشد. بنابراین، مسؤولیت آنان به این دلیل که از این هشدار پند نیاموخته اند سنگین‌تر از بزهکاران بدوی است. "برای تحقق تکرار جرم در جرائم تعزیری مطابق ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی اصلاحی ۱۳۹۹ مقرر گردیده است: "هرکس به علت ارتکاب جرم عمدی به موجب حکم قطعی به یکی از مجازاتهای تعزیری از درجه یک تا درجه پنج محکوم شود و از تاریخ قطعی حکم تا حصول اعاده حیثیت یا شمول مرور زمان اجرای مجازات، مرتکب جرم عمدی تعزیری درجه یک تا شش گردد، حداقل مجازات جرم ارتكابی میانگین بین حداقل و حداکثر مجازات قانونی آن جرم است و دادگاه می‌تواند وی را به بیش از حداکثر مجازات تا یک‌چهارم آن محکوم کند." که با تطبیق این ماده و امعان نظر در شرحی مفصلی که قبلاً در تعیین درجه جزای نقدی نسبی گذشت، و عقیده نگارنده بر درجه هفت محسوب شدن عموم این مجازات‌ها (جز در موارد خاص) به نظر می‌رسد به طور عام احکام تکرار جرم (مبنی بر تشدید الزامی مجازات جرم دوم) مشمول جزای نقدی نسبی در هیچ یک از مواقعی که مجازات محکومیت اول باشد یا مجازات جرم ارتكابی دوم باشد، نمی‌گردد و این مجازات‌ها منصرف از حکم ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی است. لازم به تاکید است که در مواجهه با قوانین خاص که برای مراتب بعدی ارتكابی (تکرار جرم) احکام اختصاصی مقرر گردیده و عموماً ناسخ آن محسوب نمی‌گردد، همان حکم قانون خاص (به طور مثال ماده ۵ قانون تشدید مجازات محتکران و گرانفروشان^۱) ملاک عمل خواهد بود.

۱. هر کسی که مرتکب هر يك از اعمال مشروحه زیر شود با رعایت امکانات و شرایط خاصی و دفعات و مراتب جرم و مراتب تأدیب برای مرتبه اول به جزای نقدی از ۲ تا ۵ برابر و برای مرتبه دوم از ۵ تا ۱۰ برابر قیمت کالا و خدمات مورد تخلف در این ماده و برای مرتبه سوم برای افراد غیرصنّعی از ۱۰ تا ۲۰ برابر قیمت کالا و خدمات مورد تخلف در ماده و در مورد افراد صنّعی علاوه بر مجازات مرتبه دوم به لغو پروانه محکوم خواهند شد...

همین رویه در عموم احکام سایر تاسیسات قانون مجازات اسلامی از قبیل: معاونت در جرم، مجازات‌های تبعی، تعویق صدور حکم، تعلیق و تخفیف مجازات‌ها و... موثر بوده و در مواجهه با بسیاری از مسائل راهگشای عملی عادلانه و مبتنی بر موازین قانونی و اصول حقوقی خواهد بود.

در مشارکت در جرم، جزای نقدی نسبی هر یک از شرکاء چگونه تعیین می‌گردد؟

به عبارت دیگر در صورت ارتکاب جرم به نحو مشارکت توسط چند نفر، جزای نقدی نسبی مقرر را باید بین آنان تقسیم نمود یا اینکه برای هر یک از شرکاء مجازات فاعل مستقل آن جرم را تعیین کرد؟

در پاسخ به این سوال به طور کلی و با توجه به اصول و قواعد حاکم بر مسؤلیت کیفری در مجازات‌ها مستند به ماده ۱۲۵ قانون مجازات اسلامی^۱ می‌توان قائل به مجازات فاعل مستقل برای هر یک از شرکای جرم بود. سیر تاریخی رویکرد مقنن در امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز شایسته توجه است، سابقاً در ماده ۳ قانون مجازات مرتکبین قاچاق (مصوب ۱۳۱۲ با اصطلاحات بعدی) چنین مقرر گردیده بود: "... دادگاه سهم هر یک را از کل مبلغ جزای نقدی مقرر تعیین ... می‌نماید." و بر این اساس در رویه قضائی کل جزای نقدی با توجه به مسؤلیت هر یک، بین شرکا تقسیم می‌گردید؛ به طور مثال اگر ارزش کالای قاچاق ۱۰ میلیون ریال بود و دو شریک هر دو به تساوی در قاچاق نقش آفرین بودند، جزای نقدی هر یک از دو شریک به ۵ میلیون ریال تعیین می‌گردید. در ادامه به موجب ماده ۶۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲^۲ نیز همین رویه مورد حکم

۱. هر کس با شخص یا اشخاص دیگر در عملیات اجرایی جرمی مشارکت کند و جرم، مستند به رفتار همه آنها باشد خواه رفتار هر یک به تنهایی برای وقوع جرم کافی باشد خواه نباشد و خواه اثر کار آنان مساوی باشد خواه متفاوت، شریک در جرم محسوب و مجازات او مجازات فاعل مستقل آن جرم است. در مورد جرائم غیر عمدی نیز چنانچه جرم، مستند به تقصیر دو یا چند نفر باشد مقصران، شریک در جرم محسوب می‌شوند و مجازات هر یک از آنان، مجازات فاعل مستقل آن جرم است.

۲. ماده ۶۶ - چنانچه دو یا چند نفر در ارتکاب قاچاق شرکت نمایند مرجع رسیدگی علاوه بر حکم به ضبط کالای قاچاق سهم هر یک را از کل جزای نقدی تعیین و به پرداخت آن محکوم می‌نماید و در صورتی که کالا یا ارز قاچاق از بین رفته باشد بهای آن نیز به نسبت مالکیت دریافت می‌شود.

مقنن مستقر بود تا اینکه به موجب اصلاحی ۱۴۰۰/۱۱/۱۰ مجدداً موضع مقنن در تبعیت از حکم مقرر ماده ۱۲۵ قانون مجازات اسلامی تغییر یافته و مقرر گردید: چنانچه دو یا چند نفر در ارتکاب قاچاق و یا سایر جرائم و تخلفات مرتبط شرکت نمایند، مجازات هر یک از شرکاء، مجازات فاعل مستقل است. در مقابل برخی قائل به لزوم توجه به جزئیات دقیق حکم قانون خاص هستند که که متناسب با چه معیاری برای جرمی خاصی جزای نقدی نسبی توسط مقنن تعیین گردیده و چه میزان مرتکب از معیار مورد نظر منتفع گردیده و بر همین اساس رفتار به هر یک از شرکا قابل انتساب است؛ با این توضیح که به طور مثال در رفتار واحد حملی ده درصد از کالا توسط یک شریک و ۹۰ درصد باقی کالا توسط شریک دیگر حمل شود با توجه به اینکه جزای نقدی به نسبت به ارزش کالا تعیین می‌گردد لذا میان جزای نقدی به تفکیک ۱۰٪ و ۹۰٪ قابل تقسیم بین شرکا خواهد بود. موضع نظریات مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه در این رابطه نیز بدین شرح است که "حکم به «تأدیه دو برابر وجوه و منافع حاصله» در ماده ۶۰۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ ماهیت مجازات را دارد و در صورتی که چند نفر از افراد مندرج در این ماده به شراکت، مرتکب جرم موضوع این ماده شوند، با عنایت به ماده ۱۲۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مجازات هر یک همان مجازات فاعل مستقل آن جرم است" و "بر این اساس و با توجه به عبارت «بهای آن نیز به نسبت مالکیت دریافت می‌شود» در ذیل ماده ۶۶ (قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲) مرجع قضایی برای تعیین میزان جزای نقدی هر یک از شرکای جرم باید سهم هر شریک از کل جزای نقدی را به نسبت مالکیت هر یک از شرکا بر کالای قاچاق تعیین و حکم به پرداخت آن صادر کند؛ بنابراین صدور حکم به پرداخت جزای نقدی به نحو تضامن، تساوی یا پرداخت کل جزای نقدی توسط یکایک شرکا موجه نیست. در این راستا چنانچه سهم مالکیت شرکا معلوم نباشد، با استفاده از ملاک رأی وحدت رویه شماره ۷۹۹ مورخ ۱۳۹۹/۷/۱۵ هیأت عمومی دیوان عالی کشور جزای نقدی به نحو تساوی بین ایشان تقسیم

۱. نظریه شماره: ۱۴۰۰/۱۴۳۵ تاریخ نظریه: ۱۴۰۱/۲/۲۰ اداره حقوقی قوه قضائیه

می‌شود.^۱ و "تشکیل یا رهبری شبکه چند نفری اعم است از اینکه در عملیات اجرایی جرم دخالت داشته باشد یا نداشته باشد و مجازات ذکر شده در ماده ۴ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری از حیث رد مال به میزان مال تحصیل شده و جزای نقدی معادل مجموع مال تحصیل شده از جرم است و در این مورد هر یک از شرکاء به مجازات فاعل مستقل جرم محکوم می‌شوند و مفاد ماده ۱۲۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مؤید این امر است."^۲ در نهایت جهت جلوگیری از اطاله کلام و حفظ پابندی به موضوع اصلی پژوهش به اختصار نگارنده با اعتقاد بر تلقی این دیدگاه به عنوان اجتهاد در برابر نص صریح عبارت "خواه رفتار هر یک به تنهایی برای وقوع جرم کافی باشد خواه نباشد و خواه اثر کار آنان مساوی باشد خواه متفاوت" مذکور در ماده ۱۲۵ قانون مجازات اسلامی ضمن تاکید بر اهمیت جنبه عینی جزای نقدی نسبی، نسبت به جنبه شخصی آن در منظر قانونگذار عقیده بر اینکه در جزای نقدی نسبی مجازات هر یک از شرکاء، مجازات فاعل مستقل (به نسبت مجموع موضوع جرم) بوده و لزوماً باید صرف انتفاع مرتکب در زمان بررسی میزان انتساب رفتار اتهامی به مرتکب جهت احراز رفتار مشارکتی، مورد امعان نظر قرار گیرد؛ که در راستای تعدیل مجازات و احکام مترتب بر آن اصلاح ماده مذکور جهت نیل بیشتر به عدالت و تناسب جرم و مجازات، مورد پیشنهاد نگارنده می‌باشد. همچنین در راستای تنویر افکار معروض می‌دارد که مسلماً در حکم به رد مال که ماهیتاً جبران خسارت دارای صرفاً جنبه خصوصی می‌باشد، رأی وحدت رویه شماره ۷۹۹ مورخ ۱۳۹۹/۷/۱۵ هیأت عمومی دیوان عالی کشور^۳ ملاک عمل خواهد بود.

۱. نظریه شماره: ۲۲۸/۱۴۰۰/۷ تاریخ نظریه: ۱۴۰۱/۲/۲۰ همان

۲. نظریه شماره: ۲۱۱۷/۹۷/۷ تاریخ نظریه: ۱۴۰۱/۲/۲۰ همان

۳. رأی وحدت رویه شماره ۷۹۹ - ۱۵/۱۳۹۹/۷ - هیأت عمومی دیوان عالی کشور: در موارد شرکت در سرقت، مسئولیت هر یک از سارقان در رد مال به میزان مالی است که تحصیل کرده است و دادگاه در اجرای ماده ۶۶۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ و ماده ۲۱۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و ماده ۱۹ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ حدود مسئولیت هر یک از سارقان را بر همین اساس مشخص می‌کند و اگر میزان مال تحصیل شده توسط هر یک از سارقان معلوم نباشد، با توجه به اصل تساوی مسئولیت که از جمله در مواد ۴۵۲، ۴۵۳ و ۵۳۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مورد پذیرش قانونگذار قرار گرفته است، مسئولیت سارقان ←

نتیجه‌گیری

بر مبنای موارد معروض، اصل مجازات تعیین شده در قانون برای جرائم مورد نظر است؛ نه میزان مجازاتی که بر اساس شدت یا ضعف اقدامات مرتکب، متعاقب رسیدگی در مقام تعیین مجازات برای او از سوی دادگاه تعیین گردد؛ لذا مجازات جزای نقدی نسبی، مطابق قسمت اخیر تبصره ۳ ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی و رای وحدت رویه شماره ۷۵۹ تاریخ ۱۳۹۶/۴/۲۰ هیات عمومی دیوان عالی کشور، تعزیر درجه هفت محسوب میشود. اگر جرائم مستوجب جزای نقدی نسبی، مختلف باشند برای هر یک طبق بندهای ب و پ متناسب با ارزش موضوع جرم (مانند کالای قاچاق یا مواد مخدر) تعیین مجازات شده و اگر جرایم ارتكابی غیرمختلف و مشمول بند الف م ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی باشد، فقط یک مجازات و متناسب با میزان شدیدترین جرم ارتكابی و مجازات متعلق به آن تعیین خواهد شد؛ به طور عام احکام تکرار جرم مشمول جزای نقدی نسبی نمی‌گردد و این مجازات‌ها منصرف از حکم ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی است. در مواجهه با قوانین خاص (مانند قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) که برای انواع تعدد و یا تکرار جرم احکام اختصاصی مقرر گردیده و عموماً موصوف ناسخ آن محسوب نمی‌گردد، همان حکم قانون خاص ملاک عمل خواهد بود. برای مشارکت در جرائمی که مستوجب جزای نقدی نسبی باشد؛ طبق ماده ۱۲۵ قانون مجازات اسلامی، مجازات هر یک از شرکاء، مجازات فاعل مستقل (به نسبت مجموع موضوع جرم) بوده و صرفاً انتفاع مرتکب در زمان بررسی میزان انتساب رفتار اتهامی به مرتکب جهت احراز رفتار مشارکتی، مورد امعان نظر قرار خواهد گرفت.

→

در رد مال مسروقه به طور مساوی است. بر این اساس، رأی شعبه بیست و هفتم دادگاه تجدیدنظر استان اصفهان که با این نظر مطابقت دارد به اکثریت آراء، صحیح و قانونی تشخیص داده می‌شود. این رأی طبق ماده ۴۷۱ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات بعدی، در موارد مشابه برای شعب دیوان عالی کشور، دادگاه‌ها و سایر مراجع اعم از قضایی و غیرآن لازم‌الاتباع است.

فهرست منابع

الف) کتاب‌ها

۱. ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۵)، پیشگیری از تکرار جرم در پرتو بازپذیرسازی اجتماعی بزهکاران، چاپ اول، تهران: نشر میزان
۲. اردبیلی، محمدعلی (۱۳۹۳)، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، تهران: نشر میزان.
۳. افراسیابی، محمد اسماعیل؛ حقوق جزای عمومی، تهران، انتشارات فردوس، ۱۳۷۷، چاپ اول، ج ۲
۴. بسامی، مسعود (۱۳۹۵)، تعدد اعتباری جرم در رویه قضایی و دکتین، چاپ سوم، تهران: نشر خرسندی.
۵. بسامی، مسعود (۱۳۹۸)، تعدد جرم (علمی - کاربردی)، چاپ اول، تهران: نشر قوه قضائیه
۶. پوربافرانی، حسن، (۱۳۹۰) حقوق جزای بین الملل، چاپ سوم، انتشارات جنگل
۷. حاذق، عاطفه (۱۳۹۶)، تعدد و تکرار جرم در فقه اسلامی و قوانین موضوعه ایران، چاپ اول، تهران: نشر قانون یار
۸. حجاریان، محمدحسن؛ قانون مجازات جمهوری عربی مصر با آخرین اصلاحات؛ مترجم، انتشارات طرح نوین اندیشه، ۱۳۹۰
۹. حسینی نژاد، حسینقلی، (۱۳۷۳) حقوق کیفری بین الملل، چاپ اول، نشر میزان
۱۰. خالقی، علی، (۱۳۸۸) جستارهایی از حقوق جزای بین الملل، چاپ اول، انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش.
۱۱. رضائی، حمزه (۱۳۹۸)، تعدد و تکرار جرم، چاپ اول، تهران: نشر گیوا
۱۲. زنجانی، عمید (۱۳۹۱)، قواعد فقه بخش حقوق جزا، جلد ۲، تهران: سمت.
۱۳. شامبیاتی، هوشنگ؛ حقوق جزای عمومی، تهران، انتشارات ژوبین، ۱۳۷۸، چاپ نهم، ج ۲

۱۴. شیخ الاسلامی، عباس (۱۳۹۵)، تعدد جرم، نظریه‌ها و رویه‌ها، تهران: میزان.
۱۵. علی آبادی، عبدالحسین، (۱۳۷۰) حقوق جنائی، جلد ۳، چاپ دوم، انتشارات فردوسی.
۱۶. غلامی، حسین (۱۳۹۰)، تکرار جرم بررسی حقوقی - جرم‌شناختی، چاپ سوم، تهران: نشر میزان
۱۷. لطفی، اسدالله (۱۳۹۰)، قواعد فقه حقوقی و جزایی، تهران: انتشارات خرسندی.
۱۸. لطیفی، قباد (۱۴۰۰)، تعدد و تکرار جرم در حقوق کیفری ایران، چاپ اول، تهران: نشر موسسه اندیشه کامیاب ایرانیان
۱۹. محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۹۱) قواعد فقه بخش جزایی، چاپ بیست و پنجم، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی
۲۰. مصلاحی، علیرضا (۱۳۸۱)، قانون مجازات اسلامی در دیوان عالی کشور، چاپ دوم، تهران: ادبستان.
۲۱. میرمحمدصادقی، حسین، (۱۳۷۷) حقوق جزای بین الملل (مجموعه مقالات)، چاپ اول، نشر میزان.
۲۲. نوربها، رضا (۱۳۸۴)، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات گنج دانش.
۲۳. الهام، غلامحسین و برهانی، محسن (۱۳۹۳)، درآمدی بر حقوق جزای عمومی، جلد ۲، چاپ دوم، تهران: نشر میزان.

ب) مقالات

۱. ابراهیمی منش، مهران؛ نصراله قراخانی و محمد رشوندی؛ بررسی تطبیقی تکرار جرم در حقوق ایران و مصر؛ فصلنامه اندیشمندان حقوق، دوره ۳، شماره ۷؛ ۱۳۹۴
۲. احمدی، زهرا (۱۳۹۳)، «تداخل مجازات‌ها در تعدد جرایم مستوجب حد و چالش‌های آن»، مطالعات اسلامی، فقه و اصول، سال چهارم و ششم، شماره ۹۷، ص ۷۴-۵۵.
۳. ایزدی‌فرد، علی‌اکبر و حسین نژاد، مجتبی (۱۳۹۵)، «بررسی فقهی افساد فی الارض اینترنتی»، پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، سال دوازدهم، ش ۴۴، ص ۵۶-۲۹.

۴. بسامی، مسعود و وروایی، اکبر (۱۳۹۴)، «تعدد نتایج مجرمانه در فقه و حقوق کیفری ایران»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال هفتم، شماره ۱۳، ص ۶۲-۳۵.
۵. پوربافرانی، حسن (۱۳۸۴)، «نقد سیاست جنایی حدود محور در مقررات تعدد و تکرار در حقوق کیفری ایران»، نامه مفید، دوره ۱۱، شماره ۴۹، ص ۲۷-۴۶.
۶. جعفری، مجتبی (۱۳۹۲)، «تعدد جرم و آثار آن در قانون جدید مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)»، پژوهش حقوق کیفری، سال دوم، شماره ۵، ص ۱۹۶-۱۷۵.
۷. حسینی، سید رضا (۱۳۹۲)، «بررسی تحولات قاعده تعدد جرم در قوانین کیفری ایران با رویکرد به قانون مجازات اسلامی»، دادرسی، شماره ۹۹، ص ۱۷-۲۳.
۸. رایجیان اصل، مهرداد (۱۳۸۲)، «تحلیلی بر مقررات تعدد جرم و دشواری‌های آن»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی، شماره ۲۸ و ۲۹، ص ۳۷-۹.
۹. رحمدل، منصور (۱۳۹۰)، «ادغام احکام محکومیت متعدد»، تحقیقات حقوقی آزاد، شماره ۱۲، ص ۱۴۱-۱۲۰.
۱۰. زراعت، عباس (۱۳۹۲)، «تمایز حالت تعدد معنوی جرائم از عناوین مشابه»، فصلنامه حقوق، دوره ۴۳، شماره ۳، ص ۸۷-۶۹.
۱۱. ساداتی، سید محمد مهدی (۱۳۹۵)، «شرایط اعمال قاعده درأ در فقه امامیه و قانون مجازات اسلامی»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال هشتم، شماره ۱۴، ص ۱۴۶-۱۱۳.
۱۲. عباسی، اصغر (۱۳۹۳)، «نقلی بر مقررات تعدد جرم در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲»، فصلنامه تعالی حقوق، دوره جدید، شماره ۶ (۷)، ص ۱۷۸-۱۵۵.
۱۳. عباسی، اصغر (۱۳۹۴)، «مجازات مرتکب در تعدد جرم از منظر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، ماهنامه دادرسی، شماره ۱۹ (۱۰۹): ۱۳-۷.
۱۴. فروغی، فضل‌الله و رحیمیان، رضا (۱۳۹۴)، «ارزیابی تعدد مادی جرایم تعزیری در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲»، مطالعات حقوقی، دوره ۷، شماره ۴، ص ۲۰۳-۱۷۱.
۱۵. قیاسی، جلال‌الدین و یاوری، احسان (۱۳۹۴)، «حکم جرایم مرتبط در جرایم تعزیری»، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال ششم، شماره ۲، ص ۱۷۹-۱۵۵.

۱۶. قیاسی، جلال‌الدین (۱۳۸۸)، «بررسی وحدت یا تعدد جرم در حالت تعدد نتیجه»، حقوق اسلامی، سال پنجم، شماره ۲۰، ص ۱۴۸-۱۳۳.
۱۷. کلانتری، کیومرث و جعفریان سوته، سید حسن (۱۳۹۰)، «افق‌های اعمال کیفر در تعدد مادی جرم (افعال مختلف، عناوین متفاوت) با تأکید بر حقوق ایران و مصر»، تحقیقات حقوقی، شماره ۵۶، ص ۳۳۲-۳۰۷.